

ležitosti na sobě, může stejně vhodně obléknout, když jde na večer s kolegy nebo do divadla s manželkou. Podobně grafické listy zdobící stěny jeho pracovny a koberec natažený na podlaze je možné nalézt i v domácím společenském prostředí. Je samozřejmě, že při vysoce formálních příležitostech mohou být scéna, způsob vystupování a vzhled unikátní a specifické a může jich být užito pouze při představeních jediného typu úlohy, ovšem natolik exkluzivní užívání znakového vybavení je spíše výjimkou než pravidlem.

Dramatické zachycení skutečnosti

Je typické, že jednotlivce v přítomnosti druhých naplňuje svou činnost náznaky, které dramaticky zvýrazňují a dokreslují skutečnosti, jež by jinak zůstaly nejasné nebo skryté. Protože má-li mít činnost jednotlivce pro ostatní nějaký význam, musí svou ji mobilizovat takovým způsobem, aby během interakce vyjádřil to, co si přeje sdělit. Po účinkujícím může být vyžadováno i to, aby schopnosti, které prohlašuje za své, představil nejen v době trvání interakce, ale dokonce ve zlomku vteřiny. Proto má-li baseballový rozhodčí vzbudit dojem, že si je svým výrokem jistý, musí se vzdát chvilkového zamyšlení, které by ho přesvědčilo o správnosti jeho rozhodnutí. Jeho výrok musí být okamžitý, aby diváky nenechal na pochybách, že si je svým rozhodnutím stoprocentně jistý.¹⁷

Je třeba si povšimnout, že osobám v určitém společenském postavení nepůsobí dramatisace jejich činnosti nejmenší problémy. Je to dané tím, že některé činnosti, vedoucí k naplnění cíle spojovaného s postavením těchto osob, jsou současně z hlediska komunikace báječně uzpůsobeny jako prostředky živého předávání informací o vlastnostech a rysech, jež účinkující prohlašuje za své. Úlohy zápasníků, chirurgů, houslistů či policistů jsou toho názornými příklady. Tyto činnosti poskytují tak velký prostor k dramatickému sebevyjádření, že typičtí příslušníci těchto profesí – ať již reální, nebo fiktivní – se stávají slavnými a je jim v komerčně organizované obrazotvornosti národa vyhrazeno zvláštní místo.

V mnoha případech je však dramatisace práce jednotlivce prob-

lémem. Na doklad tohoto tvrzení citujme z nemocniční studie odhalující, že sestry na interních odděleních mají potíže, s jakými se sestry na chirurgii nesetkávají:

„Závažnost výkonů, které sestry provádějí na chirurgickém oddělení u pacientů po operaci, je často zřejmá, a to i pacientům, kteří se v nemocničním ošetřování příliš nevyznají. Pacient například pozoruje, jak jeho ošetřovatelka mění obvazy či zavěšuje ortopedické rámy na správné místo, a uvědomuje si, že jsou to cílevědomě vykonávané činnosti. I když sestra nemůže být stále u jeho lůžka, pacient její cílevědomou činnost respektuje.

Práce zdravotní sestry na interním oddělení je rovněž vysoce kvalifikovaná... Diagnóza internisty musí vycházet z pečlivého a dlouhodobého pozorování příznaků, zatímco diagnóza chirurga staví na okamžité patrných změnách. Tato „nečitelnost“ působí sestrám na interně problémy. Pacient vidí, že sestra se zastaví u sousedního lůžka a chvíli hovoří s nemocným. Neví, že sestra přitom pozoruje hloubku dýchání a barvu a napětí pleti. Myslí si, že si s ním jenom povídá. Totéž si, bohužel, myslí i jeho rodina, na niž proto sestry na oddělení neudělají příliš příznivý dojem. Jestliže sestra u sousedního lůžka stráví víc času než u jeho vlastního, pacient se může cítit přehlížen... Sestry „zbytečně ztrácejí čas“, když zrovna nepobíhají z jednoho místa na druhé a nevykonávají nějakou viditelně důležitou činnost, jakou je třeba píchnutí injekce.“¹⁸

Podobně vlastník firmy poskytující služby může zjistit, že je pro něj velmi obtížné zdramatizovat klientům to, co pro ně doopravdy udělal, protože zákazníci „nevidí“ jeho celkové náklady. Majitel pohřební služby musí proto účtovat podstatně víc za svůj nejviditelnější produkt – rakev, kterou značně vyzdobili – protože mnohé z dalších nákladů na pohřeb není možné jednoduše zdramatizovat.¹⁹ Obchodníci rovněž zjišťují, že musí účtovat vysoké ceny za věci, které vypadají levně, aby svému podniku kompenzovali drahé výdaje na pojištění, ztrátu ve špatných obdobích a podobně, což zákazník nikdy nevidí.

Problém dramatisace vlastní práce představuje víc než jen zviditelnování neviditelných nákladů. Práce, kterou musí vykonávat lidé v určitém postavení, často tak nedostatečně vyjadřuje zamýš-

lený význam, že má-li držitel nějakého úřadu charakter své role drammatizovat, musí na to věnovat značnou část své energie. A tato aktivita věnovaná komunikaci bude po našem jednotlivci často vyžadovat vlastnosti odlišné od těch, jež jsou drammatizovány. Například když si chce majitel zařídit dům tak, aby z něj vyzařovala jednoduchá a tichá důstojnost, musí spěchat z jedné aukce na druhou, smlouvat se starožitaiky a tvrdohlavě shánět ve všech místních obchodech patřičné tapety a látku na závěsy. Má-li rozhlasový redaktor znít opravdu neformálně, spontánně a uvolněně, musí si scénář připravit s tou největší pečlivostí, vyzkoušet si znění všech frází, aby obsahem, jazykem, rytmem a tempem odpovídaly každodennímu odposlouchanému hovoru.²⁰ Podobně modelka časopisu *Vogue* svým oblečením, zaujetím určité pózy a výrazem obličejů je výrazově schopna ztvárnit kultivovaného ducha knihy, s níž pózuje; ovšem ti, kdo si dávají záležet na tom, aby se navenek takto přesně vyjadřovali, budou mít jen málo času na čtení. Jak řekl Sartre: „pozorný žáček, který si přeje být pozorný, oči upřené na učitele, uši našpicované, aby mu nic neuniklo, se natolik vyčerpá hraním role pozorného žáčka, že nakonec nic neslyší.“²¹ A tak se jednotlivci často ocitají tváří v tvář dilematu, kde proti sobě stojí sebevyjádření a činnost. Ti, kdo mají čas a vlohy plnit svůj úkol dobře, nemusí mít ani čas, ani vlohy k viditelné demonstraci své úspěšnosti. Je dlužno podotknout, že některé organizace řeší toto dilema tím, že oficiálně delegují dramatickou funkci na odborníka, který bude trávit veškerý čas vyjadřováním významu plněného úkolu, aniž by se sám na jeho plnění sebeméně podílel.

Když na chvíli změním úhel pohledu a přejdeme od konkrétního představení k jednotlivcům, kteří je provádějí, můžeme se zamyslet nad zajímavou skutečností týkající se skupiny různých úloh, které pomáhá naplňovat libovolná skupina nebo třída jednotlivců. Zkoumáme-li skupinu nebo třídu, zjistíme, že její členové vkládají svou osobnost přednostně do některých úloh a na ostatní kladou podstatně menší důraz. Proto například intelektuál nijak netouží okázale vystupovat na ulici, v obchodě nebo doma, ale ve společnosti, kde uplatní své prokazatelné profesní schopnosti, si dá velmi záležet na tom, aby je předvedl působivě. Při

přípravě svého chování k tomuto účelu se nebude příliš zabývat celou škálou různých úloh, které naplňuje, ale pouze jednou z nich, z níž se odvozuje jeho profesionální pověst. Někteří autoři právě na základě tohoto chování od sebe odlišují skupiny se zvyky aristokratů (ať už je jejich společenské postavení jakékoli) od skupin se středostavovskou povahou. Zvyklostí aristokratů, píše, je mobilizovat všechny okrajové činnosti spadající mimo vážně přijímané specializace ostatních tříd a vdechnout těmto činnostem výraz charakteru, moci a vysokého postavení.

„Jakými významnými přednostmi má mladý aristokrat udržovat důstojnost svého postavení a dokázat, že je hoděn své nadřazenosti nad ostatními občany, do níž ho vynesla ctnost jeho předků: jsou to snad vědomosti, píle, trpělivost, sebezapření či vůbec nějaká podobná ctnost? Jak každé jeho slovo a každý jeho pohyb nacházejí poslušnou odezvu, zvykne si věnovat pozornost každíčkému detailu obvyklého chování a učí se provádět všechny tyto malé povinnosti co nejpřesněji podle společenských pravidel. Vzhledem k tomu, že si je vědom toho, jak je neustále pozorován a jak mají lidé značnou tendenci příznivě posuzovat všechny jeho sklony, jedná i při těch nejnevýznamnějších příležitostech s volností a povznesením, jaké takový stav přirozeně vyvolá. V jeho vzezření, způsobech, držení těla, v tom všem se odráží elegantní a graciózní vědomí vlastní nadřazenosti, jehož ti, kdo pocházejí z nižších vrstev, nemohou téměř nikdy dosáhnout. To je umění, jímž může lidi snadněji podřídit své autoritě a ovládat jejich směřování dle vlastní vůle: jen zřídka se mu to nepodaří. Toto umění podpořené vysokým postavením a prvotřídností postačí za obvyklých situací k řízení chodu světa.“²²

Pokud takoví mistři skutečně existují, byli by vhodnou skupinou, na níž by bylo možné studovat postupy, jimiž se činnost mění v podívanou.

Idealizace

Již dříve jsem naznačil, že při předvádění určité úlohy jsou prostřednictvím fasády obecnstvu předkládána některá poněkud ab-

straktní tvrzení, která jsou obecně pravděpodobně předkládána i během předvádění jiných úloh. To je základem jednoho ze způsobů „socializace“ úlohy, jejího přetváření a upravování takovým způsobem, aby odpovídala chápání a očekávání společnosti, již je předváděna. Rád bych se zde zamyslel nad dalším aspektem tohoto socializačního procesu – nad sklonem účinkujících nabízet svým pozorovatelům dojem, který je idealizovaný hned několika různými způsoby.

Představa, že představení poskytuje idealizovaný pohled na situaci, je poměrně běžná. Jako příklad můžeme užívat Cooleyho názor:

„Pokud jsme se nikdy nepokusili vzbudit zdání, že jsme lepšími než ve skutečnosti, jak bychom se pak mohli zdokonalit nebo „skrznaskrz přeškolit“? Stejný impuls ukázat světu lepší nebo idealizovaný aspekt sebe sama nachází organizované vyjádření v různých profesích a společenských třídách, z nichž každá má do určité míry své prázdné fráze nebo pózy, jež její příslušníci zaujmají většinou podvědomě, ale která působí jako spiknutí s cílem využít důvěřivosti okolního světa. Prázdné fráze nenajdeme jen v teologii a u filantropů, ale také v právu, medicíně, učitelství, dokonce i vědě – možná že především ve vědě a především dnes, protože čím víc je určitá kvalita uznávána a obdivována, tím je pravděpodobnější, že si ji přivlastní ti, kdož jí nejsou hodni.“²³

Tudíž když jednotlivec předstoupí před ostatní, jeho představení bude zahrnovat společnosti oficiálně přijímané hodnoty dokonce víc než jeho celkové chování.

Tou měrou, jakou představení zvýrazňuje všeobecně a oficiálně přijímané hodnoty společnosti, v níž je předváděno, na něj můžeme pohlížet podobně jako Durkheim a Radcliffe-Brown, tedy jako na obřad – jako na expresivní oživení a opětovné potvrzení morálních hodnot společnosti. Navíc nakolik bude výrazový trend představení akceptován jako skutečnost, natolik trend, přijímaný momentálně jako skutečnost, přebere některé rysy oslavy. Zavřít se ve svém pokoji, zatímco v domě probíhá večírek, nebo zůstat v jiné místnosti, než v jaké odborník řeší problém svého klienta, znamená vyhybat se místu, kde se odehrává skutečnost. Svět je doopravdy jedna velká svatba.

Mezi bohaté zdroje informací o idealizovaných představeních

patří literatura o společenské mobilitě. Zdá se, že ve většině společností funguje významný či obecný systém stratifikace a že ve většině rozvrstvených společností existuje idealizace vyšší vrstvy a lidé níže postavení velice touží vyšvihnout se do vyšší vrstvy. (Je třeba pečlivě zaznamenat, že to zahrnuje nejen touhu po prestižním místě, ale také touhu po místě blízkém posvátnému středu hodnot sdílených společností.) Běžně zjišťujeme, že vzestupná mobilita zahrnuje předvádění vlastních představení a že úsilí společensky si polepšit a úsilí zabránit společenskému poklesu se projevují jako oběť zachování fasády. Jakmile jednotlivec získá vlastní znakové vybavení a naučí se s ním zacházet, může být toto vybavení užito k vyšperkování každodenních představení jednotlivce uspokojivým společenským stylem.

Snad nejvýznamnějším oddílem znakového vybavení spojujícího se společenskou třídou jsou symboly životní úrovně, jimiž je vyjadřováno materiální bohatství. Americká společnost se v tomto ohledu podobá ostatním, ale zdá se, že jí můžeme použít jako extrémní příklad třídní struktury orientované na majetek – snad proto, že v Americe je natolik rozšířená svoboda užívat symbolů bohatství a finanční možnost tak činit. Na druhé straně indická společnost je někdy dávana za příklad nejen jako společnost, v níž dochází k pohybu kastovních skupin a nikoli jednotlivců, ale i jako společnost, v níž jsou představení založena na hlásání hodnot nemateriální povahy. Jeden indolog například nedávno napsal: „Kastovní systém zdaleka není strnulým systémem, v němž je postavení jednotlivých článků navždy pevně dáno. Pohyb byl vždy možný, a to především ve středním pásmu hierarchie. Nízká kasta měla možnost během generace či dvou dosáhnout vyššího postavení v hierarchii přijetím vegetariánství a přísné abstinence a převedením svých rituálů a panteonu do spisovného sanskrtu. Stručně řečeno kasta převzala co možná nejvíce ze zvyků, obřadů a víry bráhmánů. Toto přejímání bráhmanského způsobu života nižší kastou se zdá být časté, přestože teoreticky zakázané.“

Tendence nižších kast napodobovat kasty vyšší byla mocným faktorem při šíření sanskrtského rituálu a zvyků a při dosažení určité míry kulturní uniformity nejen v měřítku kast, ale po celém území indického subkontinentu.“²⁴

Samozřejmě ve skutečnosti najdeme množství hindských kruhů, jejichž členové se velmi snaží dodat svým každodenním představením výraz bohatství, přepychu a třídního statusu a asketické čistotě přičítají tak malý význam, že se ji neobtěžují ani předstírat. Podobně v Americe vždy existovaly vlivné skupiny, jejichž členové měli pocit, že v jejich představeních by se měl objevit nějaký aspekt, který by částečně zlehčil výraz absolutního bohatství a podpořil tak dojem, že převažují měřítka týkající se rodu, kultury či morální opravdovosti.

U významných společností dneška zjišťujeme existenci vzestupné orientace a snad proto téměř automaticky předpokládáme, že účinkující klade výrazový důraz na ty části svého výkonu, které mu zajistí vyšší třídní postavení, než jaké by mu bylo jinak přisouzeno. Například nás nepřekvapí následující podrobnosti uspořádání chodu skotské domácnosti z dávných časů:

„Jedna věc je dosti jistá: průměrný statkář a jeho rodina žili daleko střídměji v každodenním životě než v době, kdy měli hosty. To se skutečně vyznamenali a servirovali pokrmy hodné banketů středověkých šlechticů; ale stejně jako tito šlechtici, i oni v dobách mezi slavnostmi ‚zavřeli dům‘, jak se říkalo, a žili z té nejskromnější stravy. Svě tajemství bedlivě střežili. Ani Edward Burt se všemi svými znalostmi zvyků obyvatel Vysočiny nedokázal dost dobře popsat jejich každodenní stravu. S jistotou mohl říci pouze to, že kdykoli hostili Angličana, snesli na stoly až příliš jídla; jak poznamenal: ‚často se říká, že raději vyrábují všechny své nájemce, než aby připustili, že jejich domácnost označíme za lakomou; slyšel jsem ale od mnoha jejich zaměstnanců... že i když jim u večeře posluhuje i pět šest služebníků, se vši tou parádou často nejedí nic než ovesnou kaši upravenou na různý způsob, naložené sledě nebo nějakou jinou podobně nezajímavou a levnou stravu.“²⁵

Ve skutečnosti však mělo mnoho tříd vždy řadu různých důvodů pro to, aby systematicky žily skromným způsobem života a zlehčovaly jakékoli výrazy bohatství, schopností, duchovní síly či sebeúcty.

Nevzdělanost, nešikovnost a bezstarostnost, které černoši na jihu Spojených států někdy pokládali za nutný způsob svého cho-

vání při jednání s bělochy, dokládá, jak může představení zdůraznit ideální hodnoty, jež připisují účinkujícímu nižší postavení, než jaké skrytě přijímá za své. Jako příklad můžeme uvést novodobou verzi tohoto divadla:

„Tam, kde je na trhu pracovních míst vyžadujících určitou kvalifikaci a pokládaných za ‚bělošská zaměstnání‘ určitá konkurence, někteří černoši z vlastního rozhodnutí přijmou symboly postavení nižšího, přestože vykonávají práci výše postavenou. Zaměstnanec expedičního oddělení například berě plat poslíčka a má i jeho titul; ošetřovatelka se nechá nazývat služkou a pedikérka vstupuje do domů bělochů zadními dveřmi a až po setmění.“²⁶

Americké studentky v minulosti a nepochybně i dnes bagatelizují svou inteligenci, schopnosti a rozhodnost, jsou-li v přítomnosti chlapců, s nimiž by mohly začít chodit, čímž dokládají svou ohromnou psychologickou disciplinovanost, která je v rozporu s jejich mezinárodní pověstí dívek roztěkaných.²⁷ Je zaznamenáno, že tyto dívky dovolí svým chlapcům únavně jim vysvětlovat něco, co už dávno vědí; před svými méně schopnými nápadníky skrývají své matematické znalosti a ve stolním tenise s nimi nečekaně prohrají těsně před koncem:

„Jedním z nejhezčích způsobů je občas udělat v dlouhém slově pravopisnou chybu. Mého přítele to vždycky ohromně rozveselí a hned mi odepíše: ‚Miláčku, ty ale opravdu neumíš psát!‘“²⁸

Tím vším je demonstrována přirozená nadřazenost mužů a potvrzena slabší role žen.

Podobně Shetlandané mi vyprávěli o tom, jak jejich dědové záměrně nevylepšovali vzhled svého stavení, aby si statkář takové úpravy nevyložil jako znamení, že by na nich mohl vymáhat vyšší nájemné. Tato tradice ještě trochu přežívá jako občasné stavení chudoby na odiv před zraky úředníka pro přidělování ekonomické pomoci Shetlandským ostrovům. A co je ještě důležitější, dnes najdete na ostrovech muže, kteří se už dávno zbavili svého tradičního údělu, zanechali zemědělské výroby pro vlastní spotřebu a opustili tvrdou rutinu nekonečné práce, nepohodlí a jídelničku jenom z ryb a brambor. Přesto tito muži na veřejnosti často chodí v beránkem podšitých kožených vestách a vysokých gumovkách,

kteří jsou všeobecně známým symbolem statusu domkáře. Komunitě se prezentují jako osoby, které jsou nestranné a zachovávají loajalitu společenskému postavení svých spoluobyvatel. Tuto roli hrají upřímně, vřele, s příslušným dialektem a velmi zběhle. Přesto v soukromí jejich vlastních kuchyní tato loajalita povoluje a oni si užívají pohodlí moderních středostavovských vymožeností, na něž si už zvykli.

Stejný druh negativní idealizace byl samozřejmě obvyklý také během velké hospodářské krize v Americe 30. let, kdy byl stupeň chudoby domácnosti často zveličován před agenty úřadu sociálního zabezpečení, což dokládá, že kde jsou kontrolóři rozhodující o finanční pomoci, tam bude také pravděpodobně předváděna chudoba:

„Inspektorka sociálního úřadu v tomto ohledu uváděla zajímavé zkušenosti. Původem je Italka, ale je bledá a světlovlasá a její italská krev není na první pohled patrná. Jejím hlavním úkolem bylo vyšetřit situaci italských rodin pobírajících státní podporu. Skutečnost, že nevyhlíží jako Italka, jí umožnila vyslechnout hovory v italštině, naznačující skutečný postoj vyšetřovaných rodin k pomoci. Například seděla v obývacím pokoji a mluvila s matkou rodiny, která přitom zavolala na dítě, aby přišlo paní inspektorku pozdravit, ale aby si předtím obulo ty staré botky. Nebo zaslechla matku či otce, jak vzadu v domě někomu říkají, ať sklidí víno a jídlo, než inspektorka vstoupí.“²⁹

Další příklad je možné citovat z nedávné studie o prodeji v bazarech. Poskytuje informace o dojmu, jaký vetešníci pokládají za výhodné v obecnstvu vyvolávat:

„...překupník starého harampádí má velký zájem na tom, aby před veřejností udržel informaci o skutečné finanční hodnotě kupovaného ‚harampádí‘ v tajnosti. Jeho přáním je udržovat v povědomí mýtus o tom, že stará veteš je bezcenná a že ti, kdo s ní obchodují, jsou na okraji společnosti a měl by jim být projevován soucit.“³⁰

Takový dojem s sebou nese aspekt idealizace, protože má-li být účinkující úspěšný, musí pozorovateli předvést takovou scénu, která uspokojí jeho krajně stereotypní představu absolutní chudoby.

Z dalších příkladů takovýchto idealizovaných rolí nenese snad žádná tolik sociologického kouzla jako výkony předváděné na ulicích žebráky. Zdá se však, že v západní společnosti od počátku dvacátého století scény předváděné žebráky jako by ztrácely na dramatické hodnotě. Dnes už se nesetkáme s „úskokem čistotné rodiny“, kdy se rodina objeví v roztrhaných, ale čistých šatech a tváře dětí jen září čistotou, jak jsou vydrhnuté pořádným kusem mýdla a měkkou žínkou. Už se nesetkáme s výkony, při nichž se polonahý muž dusí špinavou kůrkou tvrdého chleba a je zjevně příliš slabý na to, aby ji dokázal spolknout, nebo se scénkou, kdy otrhaný člověk odežene vrabce z kusu chleba, sousto pomalu oře do rukávu, a ostentativně nevnímaje obecnostvo shromážděné kolem, chystá se sousto sníst. Vzácný je dnes už také „ostýchavý žebrák“, který pokorně a úpěnlivě prosí očima o to, co mu zjemnělá přecitlivělost očividně brání vyslovit. Mimochodem v angličtině jsou scény předváděné žebráky označovány různými názvy, například švindl, úskok, podloudnost, šmelinaření, figl, věšení bulíků na nos a zlodějina – a dávají nám tak terminologii použitelnou k označení představení, které mají víc co do činění se zákonem než s uměním.³¹

Má-li jednotlivec během svého představení vyjádřit ideální normy, musí se vzdát určité činnosti a nebo ji skrýt, pokud těmto normám neodpovídá. Jestliže je toto nevhodné chování nějakým způsobem uspokojující, jako tomu často bývá, pak běžně zjišťujeme, že si ho lidé užívají v tajnosti; vlk se tak nažere a koza zůstane celá. Zjistíme například, že v americké společnosti osmileté děti předstírají nezájem o televizní programy zaměřené na děti pěti a šestileté, ale někdy je tajně sledují.³² Rovněž zjistíme, že ve středních třídách ženy v domácnosti někdy užívají – tajně a pokradmu – levné náhražky kávy, zmrzliny nebo másla; mohou tak ušetřit peníze nebo čas a přitom udržovat zdání, že servírují kvalitní potraviny.³³ Tytéž ženy na stolku v obývacím pokoji nechají ležet výtisk respektovaných novin, ale v ložnici si schovávají knížku z červené knihovny („To tady musela nechat uklízečka“).³⁴ Jak se dozvídáme, též druh chování, který můžeme nazvat „tajnou spotřebou“, můžeme nalézt i u hinduistů.

„Řídí se všemi zvyklostmi, pokud jsou sledováni, ale v soukromí už nejsou tak zásadoví.“³⁵

Získal jsem důvěryhodné informace, že někteří bráhmani v malých skupinkách ve vší tajnosti navštěvují domy příslušníků šúdry, na něž se mohou plně spolehnout, a tam požívají maso a silné alkoholické nápoje, jichž si užívají bez nejmenších výčitek svědomí.“³⁶

Tajné požívání alkoholických nápojů je běžnější než požívání zakázané potravy, protože nápoje je snazší schovat. Přitom ale není známo, že by někdo na veřejnosti někdy potkal opilého bráhmana.³⁷

Můžeme k tomu dodat, že ke studiu a analýze tajné spotřeby daly nedávno nový podnět Kinseyho zprávy.³⁸

Je důležité zaznamenat, že jednotlivec při svém představení obvykle skrývá víc než jen nevhodné radosti a přehnanou šetrnost. Podívejme se tedy, co je předmětem utajování.

Za prvé je možné, že se účinkující kromě tajných potěšení a projevů šetrnosti zaměstnává výnosnou formou činnosti, která je jeho obecně skryta a která je neslučitelná s názorem, jenž, jak doufá, si publikum o jeho činnosti vytvoří. Humorným a jasným modelem je zde prodejna tabáku současně sloužící jako sázková kancelář, ale duch podobných podniků žije i na mnoha jiných místech. Překvapivé množství dělníků své zaměstnání samo sobě ospravedlňuje možností ukrást nástroje, odnášet potraviny a znovu je prodávat, možností cestovat v pracovní době, šířit propagandu nebo vytvořit si kontakty a využívat je.³⁹ Ve všech takových případech se pracoviště a oficiální činnost stávají jakousi skořápkou ukrývající čilý život účinkujícího.

Za druhé zjišťujeme, že omyly a chyby jsou často napraveny ještě před představením, zatímco všechny známky toho, že k chybám došlo a byly napraveny, jsou zatajeny. Takto je zachován dojem neomylnosti, tak důležitý při mnoha prezentacích. Známe okřídlený výrok o tom, že lékaři své chyby pohřbívají. Další příklad nalezneme v nedávno dizertační práci o sociální interakci ve třech vládních úřadech, v níž se uvádí, že úředníci jen neradi diktovali zprávy stenografkám, protože je chtěli znovu projít a odstranit z nich případné chyby ještě před tím, než je uvidí stenografka, neřkuli nadřizený.⁴⁰

Za třetí, v těch interakcích, při nichž jednotlivec předvádí ostatním nějaký výrobek, bude s největší pravděpodobností předkládat pouze výsledný produkt, aby byl posuzován na základě něčeho, co je hotové, nablýskané a zabalené. V některých případech, bylo-li k dohotovení předmětu potřeba být jen malé úsilí, tuto skutečnost utají. Jindy budou naopak utajovány nekonečně dlouhé hodiny osamělé práce. Například uhlažený styl stavěný na odívání v některých vědeckých knihách je možné pro poučení srovnat s horečnatou dřinou, již musel autor podstoupit, aby včas dokončil rejstřík, nebo se spory, do nichž se pouštěl se svým nakladatelem, aby zvětšil první písmeno jeho příjmení na obalu knihy.

Můžeme uvést i čtvrtou nesrovnalost mezi tím, jak se věci jeví, a realitou. Zjišťujeme, že mnoho představení by neproběhlo, kdyby nebyly splněny určité úkoly, které jsou fyzicky nečisté, pololegální, kruté či jinak degradující; ale jen málokdy je tato znepokojivá skutečnost zmíněna během představení. Jak uvedl Hughes, snažíme se před svým obecně ukrýt všechny důkazy „špinavé práce“, ať již jsme ji vykonali v soukromí, nebo ji přidělili služce, neosobnímu trhu, řádnému odborníkovi nebo odborníkovi pracujícímu ilegálně.

S teorií špinavé práce je úzce spojen pátý rozpor mezi tím, jak se věci jeví, a skutečnou činností. Má-li činnost jednotlivce splnit několik ideálních požadavků a má-li být předvedena uspokojivě, je pravděpodobné, že části těchto požadavků bude veřejně vyhověno jen díky tajnému obětování některých jiných. Je samozřejmě, že účinkující obětuje ty požadavky, jejichž nesplnění dokáže zakrýt, a tuto obět učiní proto, aby vyhověl těm požadavkům, jejichž nedostatečné naplnění by neutajil. Tudiž má-li v dobách potraavinových přidělů majitel restaurace, obchodu nebo řeznictví zachovat obvyklé bohatství nabídky svého podniku a potvrdit tím svou dobrou pověst u zákazníků, může sáhnout po řešení v podobě zatajitelných zdrojů ilegálních zásob. Podobně, je-li služba posuzována na základě rychlosti a kvality, první padne za oběť patrně kvalita, protože horší kvalitu lze zakrýt, zatímco zpomalení služby nikoli. Do třetice, pokud mají ošetřovatelé na psychiatrických odděleních udržet pořádek, aniž by pacienty uhodili, a je-li tuto kombinaci požadavků obtížné zachovat, pak je možné, že

ošetřovatel vzpurnému pacientovi hodí kolem krku mokrý ručník a dusí ho, dokud se nepodvolí, a to takovým způsobem, který nezanechá viditelné stopy špatného zacházení.⁴¹ Je možné předstírat dobré zacházení, ale není možné předstírat, že na oddělení vládne pořádek, když tomu tak není:

„Pravidla, nařízení a rozkazy, které se nejsnáze prosazují, jsou ty, po nichž zůstanou hmatatelné důkazy o tom, zda jich bylo uposlechnuto, či nikoli. Jedná se například o pravidla týkající se úklidu oddělení, zamykání dveří, požívání alkoholických nápojů ve službě, užívání omezovacích prostředků atd.“⁴²

Nebylo by správné zaujímat zde příliš cynický postoj. Často zjistíme, že pokud má organizace splnit své základní ideální cíle, bude někdy nutné na čas obejít jiné ideály této organizace, a přitom udržovat dojem, že tyto ideály nadále platí. V takových případech je oběť činěna nikoli ve prospěch toho nejviditelnějšího ideálu, ale spíše ve prospěch toho logicky nejdůležitějšího. Příklad nám poskytuje pojednání o byrokracii v námořnictvu:

„Tento rys [tj. skupinou zavedené utajování] zdaleka nelze připsat výhradně obavám členů skupiny, že vyjdou najevo nežádoucí prvky. I když takové obavy vždy hrají roli při zatajování toho, jak skutečně funguje byrokracie zevnitř, jeden ze znaků této neformální struktury musíme zvlášť zmínit. Je to proto, že neformální struktura naplňuje mimořádně důležitou roli poskytováním *návodu k obelstění* oficiálně předepsaných pravidel a metod postupu. Každá organizace chápe, že si nemůže dovolit zveřejnit tyto metody (jimiž, jak je nutno poznamenat, se řeší jisté problémy), protože jsou v ostrém protikladu k oficiálně uznávaným a v tomto případě silně prosazovaným metodám, tak drahým tradicím skupiny.“⁴³

A konečně zjišťujeme i to, že účinkující často podporují dojem, že pro získání role, již hrají, měli nějaký ideální motiv, že mají pro její naplnění ideální kvalifikaci a že při snaze získat tuto roli nemuseli vytrpět nic nedůstojného, urážlivého ani ponižujícího, ani nemuseli uzavírat žádnou „tichou dohodu“. (Všecobecný dojem naprosté slučitelnosti konkrétního člověka s jeho zaměstnáním sice nejčastěji podporují příslušníci kvalifikovanějších profesí, ale podobné prvky najdeme i u méně kvalifikované práce.) Tento

ideální dojem posiluje jakási „výmluvnost kvalifikace“. Odborové svazy, univerzity, obchodní asociace a další orgány, vydávající oprávnění k výkonu určité profese, požadují po jejich provozovatelích, aby vstřebali mystický objem vědomostí a prošli údobím školení. Toto vyžadují částečně proto, aby si na zaměstnání udržely monopol, ale částečně i proto, aby posílily dojem, že jedinec oprávněný vykonávat dané zaměstnání je někdo, kdo byl zkušenostmi získanými školením přetvořený v osobu lišící se od ostatních lidí. Proto například jeden student poznamenal, že lékárnice sice čtyřleté univerzitní studium nutné pro získání licence pokládají za „přínosné pro tuto profesi“, ale někteří z nich připouštějí, že několikaměsíční kurz by zcela stačil.⁴⁴ Můžeme k tomu dodat, že americká armáda za druhé světové války přistupovala k profesím, jako je lékárník či hodinář, se vši nevinností čistě pragmaticky a dokázala vyškolit nové zdatné profesionály během pěti šesti týdnů, k velkému zděšení zavedených provozovatelů zmíněných profesí. Rovněž zjišťujeme, že duchovní vzbuzují dojem, že do řad církve vstoupili kvůli pocitu, že jsou voláni k naplnění určitého poslání, ale přitom ve Spojených státech skrývají zájem zlepšit své společenské postavení a v Británii zájem alespoň si společensky příliš nepohoršit. A opět, duchovní často vzbuzují dojem, že si svou stávající kongregaci zvolili kvůli tomu, co jim nabízí po duchovní stránce, a ne – což může být skutečným důvodem – kvůli tomu, že jim církevní představenstvo nabídlo dobré ubytování, plný plat či hrazené výdaje na stěhování. Podobně fakulty medicíny ve Spojených státech nabírají nové studenty částečně na základě jejich etnického původu a je jisté, že tento faktor berou při volbě svého lékaře v úvahu i pacienti; ovšem při vlastní interakci mezi lékařem a pacientem může vzniknout dojem, že lékař je lékařem pouze kvůli svým mimořádným schopnostem a absolvování mimořádného studia. Podobně manažeři si často nasadí masku kompetence a celkového chápání situace a sobě i ostatním zastírají skutečnost, že své místo zastávají částečně proto, že vypadají jako vedoucí pracovníci, a ne proto, že dokáží vykonávat manažerskou práci:

„Jen málo manažerů si uvědomuje, jak zásadní důležitost může mít jejich vzhled pro potenciálního zaměstnavatele. Personální